

Ács 1710. március 3-án még mint a bártfai gimnázium rektora, 1710. április 28-án már mint a kassai magyar eklézsia lelképásztora jegyzi magát kiadványaiban.²¹ A *Gymnasiologia* szerint Kassán is összekapcsolódott gimnáziumi rektori és lelképásztori tiszte.

Halála helyéül eddig Eperjest tartotta az irodalomtörténelem. Ez az állítás Hrabowszky Györgynek a XIX. század elejéről való lelkési lexikonára támaszkodott.²² Ezzel szemben a Kassán történt haláláról és a dóm melletti kistemplomban eltemetéséről szóló, a Kis-Viczay Pétertől származó tudósítás a XVIII. század közepéről, győri tanítványától és helybeli lelkési utódjától való, és így perdöntőnek tekintendő. Ezért mellékes a kérdés, hogy a *Gymnasiologia* erre vonatkozó és az előbbi adattal egybevágó állítása e műnek melyik bővítőjétől való.²³

Sólyom Jenő

Pásztori daljáték 1830-ból

Szirmay Sándor diákkori naplóját¹ általában nem tartják nyilván, pedig irodalomtörténetileg érdekes anyag van benne: az eperjesi Szirmay családnál házitánítóskodó, bizonyos „Clarissimus úr”² Erzsébet-napi, páros rimű felező tizenkettősben írt pásztori daljátéka.³ A szöveget tartalmazó feljegyzés két kéz írása. A második kéz, amely az első két sor kivételével bemásolta a játékot, valószínűleg éppen a preceptoré.

A darab a magyar pásztorköltészet típusába tartozik. Irodalmunkban e műfaj divatja egészen az 1830-as évek elejéig kimutatható.⁴ „Clarissimus” műve (ha a naplóbeli beírás egykorú a megalkotás időpontjával) az utolsó periódus legvégén keletkezett. Hangvételében nyoma sincs mesterként túlfinomultságnak, inkább a keresetlenül egyszerű, de mindemellett stilisztikailag igényeskedő hang dominál benne, így közelebb áll az ún. „deákos” pásztorkölteményekhez, mint az ekkor már egyre nagyobb tért hódító szentimentálisokhoz.

De bármilyen típusról legyen is szó, abban mind megegyeznek egymással, hogy valamely gyakorlati cél, alkalomszerűség (névnap, születésnap, születésnap, családi vagy társadalmi ünnep stb.), nem pedig a művészi érdekében keletkeznek. Szerzőik rendszeren antik műveltségű tanárok. Ez a magyarázata annak, hogy az egyes darabok jellege különféle görög – latin mintákra emlékeztet. Meséjük általában egyszerű: pásztorok találkoznak, (dal-)versenyre kelnek egymással, végül az ünneplendő személy éltetésével fejezik be játékukat.

Jelen esetben „Clarissimus” is névnap-i köszöntőül írta a daljátékot,⁵ bármiféle kimutatható komoly írói törekvés nélkül. A mese cselekményében nincs különlegesebb leleményesség: az egész három, jól elkülöníthető részre oszlik. Az első kettőben különös tudáspróbát kell vívniük a szereplőknek, míg a harmadik „a ház úrnőjét” éltető köszöntőkkel zárul. A műfaji sablon láthatóan erős érvényesülése miatt közvetlen forrásául nehéz lenne egyetlen költeményt megnevezni. Az általánostól csupán egy tekintetben tér el: abban, hogy műve – meg nem nevezett – dallamra íródott.

Az eredeti invenciót nélkülöző tartalom helyett érdemesebb szemügyre venni a megformálás mikéntjét. A daljátékban érdekes módon keverednek a szerző deákos ismeretei a népies hatáskeresés eszközeivel. Persze, nem mindig sikeresen. A „Petri gulyás” emlegetése például épp annyira nem helyénvaló ebben a pásztorjátékban, mint amilyen furcsa egy eperjesi kanásztól „agyaras kan”-ját a „Bakony lakossá”-nak becézni. Említésre méltó, hogy a görögöknél divott – és itt a középpontba állított – találós kérdések épp úgy fellelhetőek a darabban, mint az anakreoni dalokra emlékeztető finomkodások (zöldellő berkek, patakos völgyek, selyem gypjas nyáj, nemes ménék vére stb.). Teljesen antik hatásnak tűnik a szereplők neveihez kapcsolódó állandó jelzők használata is („kis sarkantyús bojtár”, „kulcsos kecskés”, „fényesbaltás kanász” stb.).

énekek fordítóinak személye még tisztázatlan. Meglehet, hogy a RMK I. 1771-ben közzétett három ének alatt az „Sz. M.” névvel mögött – mindegy, hogy mind a három vagy csak a harmadik ének szerzőjét, ill. fordítóját jelzi-e – Ifjabb Ács Mihály akkori patrónusának, Szirmay Miklósnak a neve rejtezik.

²¹ RMK. I. 1771., 1772., 1773.

²² *Presbyterologia* Evang. Aug. Conf. Transdanubiana. 1816. Kézirat. Soproni evangélikus egyház-község levéltára, 1395. sz. 7. lap.

²³ Az Ifjabb Ács Mihályról szóló részek alapszövegének írója valószínűen Matthaides Sámuel, a lap-alji jegyzetké Laucsek Márton.

¹ OSzK, Oct. Hung. 618.

² Aligha lehet kétséges, hogy nem eredeti névvel állunk szemben. Szirmay valószínűleg így nevezte házitánítóját. Személyére vonatkozóan az eperjesi városi levéltár Szirmay-anyaga nem tartalmaz semmit. [V. Kovács Sándor közlése.]

³ I. m. 16b–20b.

⁴ SZABÓ KÁROLY SÁNDOR: A magyar pásztorköltemény a XVIII. sz. fordulóján. Bp. 1947. (Kézirat. MTA Irodalomtörténeti Intézet Eötvös Könyvtárának Archivuma, II. 37.)

⁵ Szirmay barátaival együtt játszotta el a következő szereposztásban: Szathmári Abris [Juhász], Szirmay Sándor [Juhászbojtár], Izsák Laci [Kanász], Dobai Ferdi [Gulyás], Szentiványi Imre [Csikós] és Szirmal [1] Gyuri [Kecskés]. E felsorolást l. i. m. 16b.

Ugyanígy jár el a szerző a tárgyak leírásakor is („légrádi bicsak”, „debreceni makra kurta kis pipa” stb.). Hasonlóképp fontos szerepet töltenek be a népi köznyelvnek olyan elemei, mint pl. a „forgott juhászok” kitétel, a „mese, mese mi az?” kérdésfeltevés, vagy az ellentétek kedvelése a képes beszédben („a hegyek költöznek, a futó nap megáll” stb.). Nem hiába nevezte „dalgáték”-nak Szirmay a darabot, néhol valósággal népdalszerű sorokra találunk benne:

*Három cigány legény hegedül,
Csak magam vagyok egyedül.*

— éneklí a juhász mindjárt az első jelenet kezdetén. Ugyanígy kiütözik a verssorokból a következő, virágénekre emlékeztető töredék is:

*Zöld övemet mátkám — Piroska himezé,
Ki szebbet énekel nálam, legyen ezé. [!]*

Az elmondottak indokolják, hogy a Szirmaytól feljegyzett, 1830. november 19-én, Eperjesen eljátszásra került „Pásztori dalgáték”-ban e műfaj egyik utolsó, eddig ismeretlen, szerény értékű, de (műfajtörténeti szempontból) említésre méltó dokumentumát lássuk.

Sz. Tinn Mária

Adalék Móricz Zsigmond pályakezdéséhez

A Kísfaludy Társaság szerb vonatkozásait kutatva Móricz Zsigmondra vonatkozó két levélre és egy hasonló tárgyú névjegyre bukkantam, melyekben az írói pálya elején álló fiatal embert a Társaság figyelmébe ajánlják, és melyek — úgy látszik — ismeretlenek irodalomtörténetészeink előtt, mivel ezeket a két ismert Móricz-kutatónk, Nagy Péter (Móricz Zsigmond, Bpest, 1953.) és Czine Mihály (Móricz Zsigmond útja a forradalmakig. Bpest, 1960.) sem említi.

Ismeretes, hogy Móricz népköltési gyűjtőmunkáját a Kísfaludy Társaság megbízásából 1903-ban kezdte el, s hogy ez a tevékenysége, a néppel való közvetlen érintkezése írói fejlődését döntően befolyásolta.¹ Azt is tudjuk, hogy a fiatal író megbízatását elsősorban Vargha Gyulának, a Statisztikai Hivatal igazgatójának, a Kísfaludy Társaság titkárnak köszönheti, aki a Népköltési Gyűjtemény új sorozatának akkori szerkesztője is volt.² Ebből a körülményből és a levelek tartalmából arra következtethetünk, hogy az említett két ajánló levelet és a névjegyet Vargha Gyulához intézték.

Az ajánló sorokat Kozma Andor, Ferenczi Zoltán és Lehr Albert 1903. február 13-án írták a Népköltési Gyűjtemény szerkesztőjének. Szembetűnő, hogy ez ugyanazon a napon történt, amikor Móricz Zsigmondot Gyulai Pál az Egyetemi Könyvtárba javasolta — eredménytelenül. A könyvtári állást — mint tudjuk — Hóman Bálint kapta meg. „Ma már tudjuk miért: a különben jó eszű Hóman Bálint Darányi Ignác miniszter úr unokaöccse volt és Apponyi Albert gróf is jónak vélte az állásra” — írja Czine Mihály.³ Ferenczi Zoltán, az Egyetemi Könyvtár igazgatója, ha már a szegénysorsú fiatalembernek állást nem tudott biztosítani, néhány ajánló sort írt az érdekében.

Kozma Andor és a fiatal Móricz Zsigmond kapcsolatával Czine Mihály említett nagy jelentőségű könyvében részletesen foglalkozik, és újabban ezt a kérdést Lóránd Éva is érintette. (Az első kritika Móricz Zsigmondról, ItK LXVI, 1962, 81 — 82.) Az alábbi megleghangú levél is Kozma Andor igaz baráti érzéseiről tesz tanúságot és mutatja, hogy az akkori közismert költő a fiatal Móricz műveltségét, komolyságát és tehetségét igen nagyra értékelte. A levélből látjuk, hogy Kozmának Lehr Albert „már régebben” ajánlotta Móriczot, mint ahogy ezt az író az *Életem regényében* írja. Móricz Zsigmond és Lehr Albert viszonyáról különben nem sokat tudunk, hiszen Czine Mihály könyvében az utóbbi nevét nem is említi.

A két levél a következőképpen hangzik:

Budapest 903 február 13.

Kedves barátom,

nem sablonszerű protekcióval zaklatlak, hanem levelem vívőjében Móricz Zsigmondban egy igazán figyelemre méltó s meggyőződésem szerint rendkívül használható, derék fiatal embert ajánlok neked, mint a *népköltési gyűjtemény szerkesztőjének*.⁴

¹ CZINE MIHÁLY: Móricz Zsigmond útja a forradalmakig. Bpest, 1960. 152.

² KÉRY LAJOS: A Kísfaludy-Társaság története (1836—1936). Bpest, 1936. 202. — Sebestény Gyula, akit NAGY PÉTER monográfiájában említ (Móricz Zsigmond. Bpest, 1953. 30.), a Népköltési Gyűjtemény szerkesztését csak 1910-ben veszi át. Vö. KÉRY LAJOS i. m. 212.

³ CZINE MIHÁLY i. m. 549.

⁴ Kiemelés az eredeti szerint.